

Микола ДМИТРЕНКО

ГРИГОРІЙ НУДЬГА І СТАН УКРАЇНСЬКОЇ ФОЛЬКЛОРИСТИКИ ОСТАННЬОГО ДВАДЦЯТИЛІТТЯ

Оцінено внесок Г. Нудьги у вивчення усної народної творчості, висвітлено стан української фольклористики останнього двадцятиліття. Виокремлено три періоди розвитку наукової галузі, названо її провідних представників, молодих дослідників, наголошено на актуальних завданнях сучасних фольклористів.

Ключові слова: українська фольклористика, фольклор, нематеріальна традиційна культура, методологія, жанр, постать.

© М. ДМИТРЕНКО, 2013

Постать Григорія Нудьги в історії української фольклористики унікальна внеском ученого в дослідження різних аспектів функціонування традиційної нематеріальної культури. Передусім тут можна виокремити три найпомітніших пласти: 1) дослідження епосу та ліро-епосу — дум і балад; 2) пісень літературного походження та романсів; 3) тріумфальної слави українських народних пісень і дум [3].

Г. Нудьга багато зробив у дослідженні таких проблем, як фольклор і література, література і фольклор; соціолокальне походження, жанрова специфіка фольклору (зокрема балади, думи, коломийки, гумористична творчість) тощо. Наукова присутність ученого відчутна й нині в українській фольклористичній праці про думи, балади, славу української пісні у світі ввійшли до вітчизняної наукової класики другої половини двадцятого століття [1; 2].

Який же стан української фольклористики?

У системі гуманітарних наук фольклористика в сучасному глобалізаційному просторі набуває все більшої актуальності, адже фольклор як визначальна складова традиційної культури, носій мови й світогляду — універсальний засіб вираження ментальності, важливий чинник формування національної самосвідомості, формування духовного світу особистості, її морально-естетичного розвитку, психологічної самодостатності й комфорту. Предметно-понятійне поле фольклористики у світі розширюється, що засвідчує термін «культурна антропологія», яким нині подекуди в західноєвропейській і світовій науковій практиці означають і фольклористику, що, на наш погляд, може поглинути не лише назву наукової галузі, а й саму галузь зі своїм специфічним об'єктом вивчення.

Становлення фольклористики як науки відбулося в період романтизму — в першій половині — середині XIX ст. (видатні представники в Україні: М. Максимович, Й. Бодяньський, М. Костомаров, П. Куліш). У другій половині XIX — на початку XX ст. теоретичний потенціал українських учених засвідчив власний іманентний шлях розвитку вітчизняної фольклористики, її академічну фундаментальну сутність, а відтак і європейськість. Визначний внесок в українську фольклористику зробили П. Куліш, О. Потебня, М. Драгоманов, П. Чубинський, М. Лисенко, І. Франко, М. Сумцов, Б. Грінченко, Д. Яворницький, В. Гнатюк, О. Роздольський, Я. Новицький, К. Квітка, О. Андрієвський, Ф. Колесса та ін.

Етапи криз і піднесень пройшла українська фольклористика радянського періоду. Чи не найбільшим її здобутком була публікація першоджерельних матеріалів: від двох томів «Українських народних дум» К. Грушевської до видань академічної серії «Українська народна творчість» (двадцять п'ять томів), серій «Українські народні пісні в записах письменників» (двадцять збірок), «Народна творчість» (п'ятнадцять книг), а також серій «Золоті ключі», «Бібліотека «Карпати», «Народна мудрість» тощо.

Звільнена від ідеологічних пут тоталітарної системи, своєрідно формується фольклористика незалежної Української держави. Останнє двадцятиріччя української фольклористики умовно можна поділити на три періоди: 1) пострадянський, інерційний — початок 1990-х рр.; 2) кризовий — середина-кінець 1990-х рр.; 3) вихід із кризи, інтенсифікація (останнє десятиліття).

Першому періодові властива тяглість наукової традиції радянського часу (передусім другої половини ХХ століття, коли працювали такі відомі вчені, як О. Дей, І. Березовський, М. Шубравська, О. Правдюк, Г. Нудьга, М. Пазяк, І. Денисюк та ін.). У 1970—1980-ті рр. дослідження історії фольклористики поєднувалися з теорією фольклору та збирацькою практикою (експедиційною роботою). Внаслідок цього опубліковано ряд ґрунтовних праць, фундаментальних збірок першоджерельних матеріалів.

На початку та в середині 1990-х рр. частково було втрачено потенціал фольклористики у зв'язку зі зміною суспільно-політичного життя, невиробленістю державної ідеології (постколоніальним становищем України), постарінням, відходом відомих учених у кращі світи та переорієнтацією наукових кадрів. Науковці зосередилися переважно на підготовці до друку емпіричних матеріалів. Якщо в останні роки радянського періоду (1989—1991) вийшли в серії «Українська народна творчість» три книги корпусу прислів'їв та приказок в упорядкуванні М. Пазяка, то надалі видання томів серії на десятиліття було перерване. Підготовка першоджерельних матеріалів академічної серії залишилося на рівні шаф і шухляд. Ознакою кризи у фольклористиці періоду 1990-х є підготовка кадрів найвищої кваліфікації, захищено п'ять докторських і півтора десятка кандидатських дисертацій. Для порівняння: в останнє десятиліття

захищено удвічі більше як докторських, так і кандидатських дисертацій.

Кінець 1990-х рр. — початок ХХІ ст. характеризується поступовим відходом від обмеженої методології, розширюється об'єкт фольклористичного пізнання (жанри архаїки, епіки тощо), появою нових форм поширення фольклорних знань (інтернет-фольклор), виходом української фольклористики з кризового стану, певною залежністю від західних наукових моделей та пошуком іманентного шляху розвитку, появою нових підручників, каталогів, започаткуванням фундаментальних академічних проектів і тем.

Сучасний стан фольклористики можна кваліфікувати як період інтенсифікації, якому властиві поглиблене вивчення давніх пластів фольклору, класичних і новітніх видожанрових та оказіонально-функціональних змістоформ, увага до історії наукової галузі. Внаслідок цього з'ясовано чимало щодо природи фольклору, його пізнавальних можливостей, національної та жанрової специфіки, функціонування в обрядах, комунікативної ролі в межах суспільства, родини, міжособистісних взаємин тощо.

Актуалізовано чимало проблем гуманітарної сфери у зв'язку з поглибленим виявленням у традиційній культурі тих феноменів, що можуть гідно репрезентувати українців у світовому культурно-мистецькому інтеграційному процесі. Визріла необхідність активізації фундаментальних досліджень та публікацій першоджерельних матеріалів з архівів, експедиційних записів, підготовки наукових кадрів тощо. Чимало в Україні роблять у цьому плані такі наукові осередки, як відділи фольклористики двох установ Національної академії наук України — Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського (м. Київ, завідувач відділу М. Дмитренко), Інституту народознавства (м. Львів, завідувач відділу В. Сокіл); Інститут культурної антропології (м. Луцьк, директор В. Давидюк); кафедри фольклористики Інституту філології Київського національного університету ім. Тараса Шевченка — КНУ (завідувач кафедри О. Івановська), Львівського національного університету ім. Івана Франка — ЛНУ (завідувач кафедри В. Івашків).

В Україні функціонують три спеціалізовані вчені ради із захисту докторських дисертацій зі спеціаль-

ності 10.01.07 — фольклористика: в ІМФЕ НАН України, в Інституті філології КНУ та на філологічному факультеті ЛНУ. У сучасній фольклористиці працюють такі відомі вчені, як Н. Шумада, С. Грица, А. Іваницький, С. Росовецький, Л. Копаниця, Н. Малинська, В. Погребенник, О. Бріцина, Г. Довженок, О. Івановська, Л. Єфремова, Л. Мушкевик, О. Микитенко, Л. Вахніна, Н. Лисюк, Л. Іванікова, Л. Козар, О. Шалак (м. Київ), Р. Кирчів, Г. Дем'ян, В. Сокіл, Ганна Сокіл, В. Івашків, М. Чернопиский, Я. Гарасим, О. Гінда, Л. Підгорна (м. Львів), В. Качкан (м. Івано-Франківськ), В. Давидюк, Л. Семенюк (м. Луцьк), В. Чабаненко, І. Павленко (м. Запоріжжя), С. Мишанич, І. Хланта, І. Сенько, М. Бочко (Закарпаття), О. Вертій (м. Суми), С. Шевчук, В. Ковальчук (м. Рівне), Ж. Янковська (м. Острог), О. Смоляк, О. Лабашук, Мар'яна та Зоряна Лановики (Тернопіль), М. Красиков, В. Осадча (м. Харків), П. Будівський (м. Луганськ), С. Китова, О. Киченко, Н. Ярмоленко (м. Черкаси), І. Зварич, В. Костик (м. Чернівці), А. Подолинний, І. Руснак (м. Вінниця) та ін. Варто назвати поважні імена тих, хто недавно безпосередньо впливав на стан розвитку наукової галузі й підготовку молодих спеціалістів. Це, зокрема, І. Денисюк, І. Остапик, Л. Дунаєвська, В. Бойко, Ф. Кейда, М. Грицик, В. Буряк, О. Ошуркевич...

Сформоване потужне покоління молодших фольклористів: О. Кузьменко, О. Харчишин, Є. Луньо, З. Кудрявцева, І. Грищенко, І. Кімакович, О. Мікула, О. Чікало, Г. Василькевич, О. Наумовська, О. Павлов, І. Коваль-Фучило, І. Гунчик, Ю. Шутенко, С. П'ятаченко, С. Філоненко, З. Марчук, В. Дяків, С. Маховська, М. Вовк, А. Вовчак, О. Юзефчик, Я. Вернюк, Л. Снігірєва, М. Набок, В. Козловський та ін.

Чималий внесок у вивчення та пропаганду фольклору належить фахівцям обласних центрів народної творчості, які проводять наукові конференції, фестивалі, збирають і видають зразки нематеріальної традиційної культури. В Україні в останні роки діють 264 міжнародних, всеукраїнських, обласних фестивалів, конкурсів традиційної культури.

Українська фольклористика перебуває в тій стадії розвитку, коли змінюється традиційна парадигматика досліджень, з'являються нові підходи до

розуміння архаїки — магічних, ритуальних, обрядових пластів фольклору. Особливої актуальності набуває фольклор, безпосередньо пов'язаний з історією, соціальними катаклізмами тощо. Вагоме слово фольклористів допомагає суспільству збагнути чимало нового, того, що раніше заборонялося для вивчення. Передусім це стосується фольклорних джерел, пов'язаних з мовою, побутом, загалом світоглядом, особливо — з національною специфікою усної творчості, що явила світові шедеври не тільки обрядові, але й соціально-побутові (думи, пісні історичні, козацькі, чумацькі, стрілецькі, сатиричні тощо), твори про Голодомор, національно-визвольні змагання українців.

Крім методологічно важливих наукових студій у царині елітної науки — фольклористики, варто відзначити публікації фольклору, що їх підготували М. Зінчук (сорок томів народних казок — вісім тисяч зразків у запису й упорядкуванні, 2002—2012), С. Грица (однотомник «Українські народні думи», 2007), А. Іваницький («Історична Хотинщина», 2007), «Хрестоматія з українського музичного фольклору», 2008), І. Неїло («Народні казки, записані Петром Івановим», 2003), І. Хланта («Ой видно село: Народні пісні села Арданово», 2003), «Пісні Іршавщини», 2005), «Співайте Богові нашому, співайте: Духовні пісні Закарпаття», 2008), «Народні пісні українців Банату (Румунія)», 2009), В. Сокіл («Історичні перекази українців», 2003), «Львів в українському фольклорі», «Народна проза в записах Івана Франка», 2006), О. Кузьменко («Стрілецькі пісні», 2005), Л. Єфремова («Народні пісні: Записи Людмили Єфремової», 2006), «Народні пісні Житомирщини», 2012), І. Коваль-Фучило («Голосіння», 2012) та ін.

В ІМФЕ НАН України організовано експедицію «Шляхами Павла Чубинського», протягом декількох років здійснюються записи фольклору з різних регіонів України, триває підготовка жанрово-тематичних томів до друку.

В Україні виходить ряд спеціальних фахових періодичних видань — збірники наукових праць, часописи: «Література. Фольклор. Проблеми поетики» (Інститут філології КНУ), «Актуальні проблеми фольклору і літератури» (Донецький національний університет), «Етнокультурна спадщина Полісся» (Рівне), «Матеріали до української етнології», «На-

родна творчість та етнологія», «Народознавство» (м. Київ, ІМФЕ НАН України), «Київська старовина» (м. Київ), «Народознавчі зошити», «Міфологія і фольклор» (м. Львів), «Фольклористичні зошити» (м. Луцьк)» та ін.

Уперше в українській фольклористиці зусиллями фольклористів ІМФЕ НАН України за нашою редакцією та редакцією етномузиколога С. Грици підготовлено до видання академічний корпус «Українських народних дум» у п'яти томах. Мета видання — якнайповніше подати твори думового епосу від найдавніших записів аж до фіксацій середини — другої половини ХХ ст., враховуючи специфіку історико-культурного розвитку жанру, еволюцію епічної та виконавської традицій, особливості збирацької роботи, едиційну практику ХІХ — початку ХХІ ст. Вміщено найповнішу в історії публікацій дум кількість сюжетів (п'ятдесят) із численними варіантами майже до кожного сюжету. Матеріали взято з першоджерел — архівних рукописних фондів або з першодруків. В основу систематизації матеріалів покладено сюжетно-тематичний принцип класифікації в поєднанні з хронологічним. Це дає змогу репрезентувати еволюцію народної епічної традиції, детермінованої історією України, соціально-побутовими умовами, специфікою розвитку культури загалом, інституту кобзарства. Перший фундаментальний том дум раннього козацького періоду побачив світ 2009 р., вихід наступних томів, на жаль, затримується не з вини упорядників.

У відділі фольклористики вперше підготовлено узагальнюючу працю в двох томах «Українська фольклористична енциклопедія» (принагідно зазначимо, що наші колеги-сусіди енциклопедію у двох томах «Білоруський фольклор» 2006—2007 рр. опублікували; у Львові 2007 р. видруковано «Малу енциклопедію українського народознавства»; у Тернополі 2008 р. побачив світ словник-довідник «Українська фольклористика»). До енциклопедії, що нині готується до друку, ввійшли статті про персоналії (про дослідників, збирачів, носіїв фольклору, кобзарів та лірників тощо); вміщено статті про терміни й поняття, що розкривають природу фольклору, його функції, жанрову специфіку, поетику, естетику, зв'язок із мовою, літературою, філософією, іншими мистецькими та світоглядними явищами.

На початку ХХІ ст. в українській фольклористиці помітно активізувався напрям, пов'язаний із дослідженням її історії. Детермінований нагальною потребою осмислення відомої класичної наукової спадщини на новому рівні і за нових умов суспільного вітчизняного буття та розвитку інноваційних технологій, світового інформаційного «сплеску», а також необхідністю переоцінки праць діячів науки і культури минулого та прагненням виявити невідомі матеріали, що стосуються як записів фольклору, так і доробку визначних чи призабутих постатей, цей напрям своїм вивченням охопив двохсотлітній період, забезпечив пізнання окремих періодів розвитку науки про усну традиційну творчість, чималі кількості дослідників і збирачів. Відповідно відділ фольклористики ІМФЕ НАН України видав колективну монографію «Дослідники українського фольклору: невідоме та маловідоме» (2008), створює «Історію української фольклористики». Видано навчальний посібник Я. Гарасима «Нариси до історії української фольклористики» (2009), монографії Ганни Сокіл про фольклористику в Галичині, Л. Козар про Б. Грінченка, О. Шалак про А. Димінського, Л. Іваннікової про фольклористику Півдня України та про Я. Новицького, Я. Вернюк про фольклористику Волині, Л. Снігирьової про історичні пісні, О. Кузьменко про стрілецькі пісні, О. Харчишиної про пісенний фольклор Львова, О. Чікало про співанки-хроніки, О. Мікули про Олену Пчілку та ін. Нещодавно опубліковано три томи «Каталогу українського пісенного фольклору» Л. Єфремової, два томи матеріалів В. Кравченка, листування Ф. Колесси з М. Азадовським, дві наші монографії — про О. Потєбню як фольклориста й «Символи українського фольклору» тощо.

Помітний внесок у наукову галузь здійснюють фольклористи з української діаспори (М. Мушинка, І. Ребошапка, Б. Медвідський, Н. Кононенко, А. Нагачевський, І. Головаха та ін.).

Публікації наукових досліджень та першоджерельних матеріалів засвідчують: фольклор не втрачає свого пізнавального, етико-виховного, естетичного значення й сьогодні, у час новітніх комунікацій. Поряд із збереженням традиційних пластів фольклорної творчості, що побутують безпосередньо в усній формі й передаються від покоління до покоління, є інші способи збереження та донесення нема-

теріальної традиційної культури до сучасників — через публікації зразків у збірках, випуск аудіопродукції, відео-телепродукції, електронних версій (компакт-дисків, мультимедійних носіїв), фольклорні фестивалі, через інтернет. Крім того, фольклор як своєрідна форма суспільної свідомості не зникає, це не тільки ритуалізовано-функціональна традиційна спадщина минулих віків чи десятиліть, а й творчість сучасників (скажімо, майданний фольклор, фольклор певних професійних середовищ, соціальних груп, повсякденних мовленнєвих ситуацій).

Таким чином, стають актуальними проблеми вивчення фольклору в національному часопросторі, міжнародних, міжетнічних, міжкультурних зв'язках. Більшої уваги потребує зв'язок академічного наукового дискурсу з навчально-освітньою практикою. Назріла необхідність підготовки нових підручників, посібників, фольклорних антологій, хрестоматій, збірок за архівними даними. Не варто послаблювати й рольову експедиційну практику. Має стати нормою наукового життя проведення щорічних всеукраїнських і міжнародних фольклористичних конференцій, з'їзду українських фольклористів тощо.

1. *Бурдейний А.* Життєвий шлях Григорія Нудьги / Анатолій Бурдейний // Григорій Нудьга. Біобібліографічний покажчик / упоряд. Василя Івашківа, Руслана Марківа, Андрія Вовчака. — Львів : ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2007. — С. 128—139.

2. *Марків Р.* Велична спадщина унікального вченого / Руслан Марків // Григорій Нудьга. Біобібліографічний покажчик / упоряд. Василя Івашківа, Руслана Марківа, Андрія Вовчака. — Львів : ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2007. — С. 5—30.
3. *Нудьга Григорій.* Біобібліографічний покажчик / упоряд. Василя Івашківа, Руслана Марківа, Андрія Вовчака. — Львів : ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2007. — 272 с.

Mykola Dmytrenko

HRYHORII NUDHA AND THE STATE OF UKRAINIAN FOLKLORE STUDIES DURING LAST TWO DECADES

The role by Hryhorii Nudha, eminent ethnographer and civil activist, in development of native folklore studies and progress of folklore research-works in Ukraine during 1991—2012 has been presented in the article.

Keywords: Ukrainian folklore, oral tradition, culture, methodology, genre, personality.

Микола Дмитренко

ГРИГОРИЙ НУДЬГА И СОСТОЯНИЕ УКРАИНСКОЙ ФОЛЬКЛОРИСТИКИ В ПОСЛЕДНЕМ ДВАДЦАТИЛЕТИИ

В статье представлена роль Григория Нудьги, выдающегося ученого и общественного деятеля, в развитии отечественных исследований в области фольклора и разработке проблем фольклористики на Украине в течении последних десятилетий.

Ключевые слова: украинский фольклор, традиционная устная культура, методология, жанр, личность